

УДК 342.716 + 342.721(477)

Регушевський Е. Є.

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Розвиток суспільства, який проходить в Україні останнім часом, насамперед, у політичному житті, потребує не тільки усвідомлення практичного значення політичних процесів, а й виникає нагальна потреба у вивченні та відповідному теоретичному обґрунтуванні факторів, що безпосередньо покликані сприяти останнім. Однією з головних умов прогресивних політичних процесів є належна система конституційно-правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина, якими є “правові умови, що встановлені державою для забезпечення і реалізації прав і свобод особи в сфері політичного життя держави і суспільства, їх охорони і захисту засобами і способами, визначеними Конституцією, законами України та іншими нормативними актами, які ґрунтуються на економічних, політичних, соціальних, культурних і інших факторах суспільного життя” [1]. На жаль проблема класифікації і систематизації конституційно-правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина належним чином не вивчена та теоретично не обґрунтована. Такий стан проблеми політичних гарантій зумовлює потребу у відповідному науковому вивченні та обґрунтуванні теоретичних питань, пов’язаних з їх класифікацією та систематизацією.

Як і конституційні права та свободи так і конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина мають свою класифікацію. Слід відзначити, що у спеціальній юридичній літературі не завжди відокремлюють класифікацію конституційно-правових гарантій від їх системи, автори розглядають ці два поняття як єдине ціле. Так, конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина поділяють застосовуючи такі критерії: взаємовідносини держави і громадянина; сфери дій гарантій, ступінь державної забезпеченості, форми закріплення гарантій; характер правових норм, в яких закріплений правовий статус особи та інші критерії. На нашу думку, такий підхід є спірним оскільки “*класифікація*” і “*система*” – це різні поняття. Класифікація є розподіл предметів за якимись спільними ознаками, а ці предмети (частини) за певним принципом можуть утворювати систему, як порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв’язане ціле, організація чогось, що діє у певній послідовності [3]. Отже, спочатку необхідно окремо звернути увагу на класифікацію конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина. Крім того, слід звернути увагу, що окремі конституційно-правові гарантії з різних класифікаційних груп можуть бути включеними до одного підрозділу їх системи.

Таким чином, під *класифікацією* конституційно-правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина слід розуміти – поділ відповідних гарантій з урахуванням їх спільних загальних ознак на групи, які можуть розглядатись як

самостійні частини, окремо одна від іншої і не знаходиться у функціональній залежності.

Системою конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти поділ відповідних гарантій на групи, частини, підрозділи і т. і. у певному порядку, зумовленому розташуванням їх у залежності від функціонального призначення чи інших якостей; система конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина у сукупності становить зв'язане ціле, організацію груп, частин, підрозділів і т. і., що діють доцільно у певній послідовності.

З метою класифікації конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина можна застосовувати декілька основних критеріїв для їх поділу на групи. Найчастіше у юридичній літературі зустрічається така класифікація конституційно-правових гарантій:

Конституційно-правові гарантії прийнято поділяти на загальні і спеціальні (юридичні) [4], індивідуальні (персональні) [5]; судові та не судові [6]; процесуальні і матеріальні [7].

Іноді всі гарантії поділяють на державні та суспільні, за способом дії – на прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані); на основні (загальні щодо всіх конституційних прав) та особливі (спеціальні щодо окремого суб'єктивного конституційного права чи свободи) [8].

Деякі автори поділяють гарантії на чотири групи: *матеріальні; організаційні; духовні або ідеологічні; юридичні* [9]. Інші автори поділяють юридичні гарантії на *спеціальні* (безпосередньо спрямовані на захист тих чи інших прав людини) та *загальні* (опосередковано впливають на забезпечення прав і свобод) [10], або на *нормативні* (права і свободи, що нормативно забезпечені, а також встановлені законом або фактично складені правила, які оберігають права людини від порушень) та *інституціональні* (система правозахисних, юрисдикційних установ (інститутів): інститут правосуддя, система державного управління, обмудсмен, система відомств, агентств, бюро, в тому числі система установ, що здійснюють контроль за дотриманням прав неповнолітніх, міжнародні правозахисні організації і т. і.) [11].

За сферою дії гарантії поділяють на *національні* (внутрішньодержавні) і *міжнародні* (інтернаціональні), за способом викладення: *прості інституційні* (охорона і захист прав особи); *складні інституційні* (як конкретної особи, так і соціальної організації); *змішані інституційні*; в залежності від правового статусу особи – *загальні, спеціальні* (професійні) та *індивідуальні* (персональні) гарантії^[12].

В залежності від форми закріплення гарантії поділяють на *конституційні і галузеві* [13].

Всі перелічені вище класифікації конституційно-правових гарантій, за своєю суттю правильні, однак деякі класифікації надмірно деталізовані. У такому вигляді наведені вище класифікації наближені до системи конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина. На нашу думку, для класифікації властивий поділ за більш загальними і спільними ознаками.

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

На основі визначеного нами вище поняття класифікації конституційно-правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина пропонуємо застосовувати таку класифікацію політичних гарантій:

Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина слід поділяти за сферою дії на національні і міжнародні, а також за сферою, на яку націлене гарантування, поділяти на дві групи (види):

конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина в сфері управління державними справами;

конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина в сфері суспільних відносин і особистого життя;

Конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина в сфері управління державними справами – це правові умови, які від імені народу встановлені державою для забезпечення і реалізації прав і свобод особи брати участь в управлінні державними справами, їх охорони і захисту засобами і способами, визначеними Конституцією і законами України. До таких слід віднести гарантії, що знайшли закріплення в статті 38 Конституції України [14], де йдеться про право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рівні права громадян у доступі до державної служби, до служби в органах місцевого самоврядування, а також право індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (стаття 40 Конституції України [14]). Для реалізації громадянами своїх законних інтересів у галузі управління державними справами Конституція закріпила право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (стаття 36 Конституції України [14]), покликаних сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, брати участь у виборах. Така діяльність громадян і політичних партій ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (стаття 15 Конституції України [14]).

Конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина в сфері суспільних відносин і особистого життя – це правові умови, які від імені народу встановлені державою для забезпечення і реалізації прав і свобод особи в суспільних відносинах, їх охорони і захисту засобами і способами, визначеними Конституцією і законами України. До таких слід відносити гарантоване Конституцією право громадян на об'єднання у політичні партії і громадські організації, професійні спілки для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (стаття 36 Конституції України [14]). Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (стаття 39 Конституції України [14]). Також, на нашу думку, до гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина в сфері суспільних відносин і особистого життя слід віднести деякі гарантії особистих (громадянських) прав і свобод. Це гарантована Конституцією таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

(стаття 31 Конституції України [14]); право на невтручання в його особисте і сімейне життя (стаття 32 Конституції України [14]); свобода пересування (стаття 33 Конституції України [14]); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34 Конституції України [14]); право на свободу світогляду (стаття 35 Конституції України [14]). В комплексі зазначені вище гарантії створюють ті умови, за яких можливе здійснення з боку громадян дій які можуть бути кваліфіковані як “політична активність”.

На основі всього сказаного вище можна зробити висновки:

Під *класифікацією* конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти – поділ відповідних гарантій з урахуванням їх спільних загальних ознак на групи, які можуть розглядатись як самостійні частини, окремо одна від іншої і не знаходиться у функціональній залежності.

Під *системою* конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти поділ відповідних гарантій на групи, частини, підрозділи і т. і. у певному порядку, зумовленому розташуванням в залежності від функціонального призначення чи інших якостей; система конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина у сукупності становить зв'язане ціле, організацію груп, частин, підрозділів і т. і., що діють доцільно у певній послідовності.

Пропонуємо застосовувати таку класифікацію політичних гарантій:

поділяти за сферою дії на *національні* і *міжнародні*;

за сферою, на яку націлене гарантування, поділяти на дві групи (види):

конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина *в сфері управління державними справами*;

конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина *в сфері суспільних відносин і особистого життя*.

Така класифікація конституційно-правових гарантій прав і свобод, на нашу думку, зручна і відповідає не тільки поняттю конституційно-правових гарантій політичних прав, а й загальній класифікації політичних прав і свобод людини і громадянина [15].

Список літератури:

1. Регушевський Е.Є. Поняття “конституційно-правових гарантій політичних прав та свобод людини і громадянина” на основі аналізу і визначення загального поняття “конституційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина” в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 23. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – С 152-158.
2. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. Дис... канд. юрид. наук.: – К.: НАН України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – С. 46.
3. Дяв. наприклад. Словник іншомовних слів. За ред. О. С. Мельничука. – К.: Головна ред. Української радянської енциклопедії, 1985. – С. 331; 617.
4. Конституційне право України. За ред. проф. В. Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 103; И. В. Ростовшиков. Обеспечение прав и свобод личности в СССР. (вопросы теории). – Саратов: Изд-во ун-та, 1988. – С. 50-61; Погорілко В.Ф. Нова Конституція України: Текст Основного Закону. Огляд і коментарі. – К.: Наукова думка, 1996. – 136 с. – С. 96; Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов. Под ред. М. В. Баглая, Ю. И.

КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

- Лейбо, Л. М. Энтина. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 87-89; Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм, Воронеж, 1984; Таранов А. П., Тимченко И. А., Чангули Г. И., Шуклина Н. Г. Конституционные права и обязанности советских граждан. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 74-180; Воеводин Л. Д. Реализация прав и свобод советских граждан и деятельность высших представительных органов // Проблемы развития представительных органов власти социалистического государства. – М., 1979. – С. 95-96; Скаун. О. Ф. Теория государства и права: Учебник: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 203.
5. Нечитайленко А. А. Основы теории права: Учебное пособие. – Харьков: Фирма “Консум”, 1998. – С. 290; Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Матузова Н. И., Малько А. В. – М.: Юристъ, 1997. – С. 96.
  6. Конституционное право: Учебник / Альхименко В. В., Бутылин В. Н., Герасимов А. П. и др. / Отв. ред. Козлов А. Е. – М.: Изд-во БЕК, 1996. – С. 83; Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4 т. / Андреева Г. Н., Андреева И. А., Будагова А. Ш. И др. / Отв. ред. Страшун Б. А. – 2-е изд., доп. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – Т. 1-2: Общая часть. – С. 124; Сравнительное конституционное право. Под ред. Ковлера А. И., Чиркина В. Е., Юдина Ю. А. // Издательская фирма “Манускрипт”: Москва, 1996. – С. 311; i in.
  7. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4 т. / Андреева Г. Н., Андреева И. А., Будагова А. Ш. И др. / Отв. ред. Страшун Б. А. – 2-е изд., доп. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – Т. 1-2: Общая часть. – С. 121.
  8. Гулиев В. Е., Рудинский Ф. М. Социалистическая демократия и личные права. – М.: Юрид лит., 1994. – С. 125; 154.
  9. Конституционное право. Энциклопедический словарь. Отв. ред. и руководитель авт. коллектива – проф. С. А. Авакьян. – М.: Издательство НОРМА (Изд. гр. НОРМА – ИНФРА – М), 2000. – С. 122, 123.
  10. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3-7.
  11. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран. Учебное пособие. – М.: “ФОРУМ” – “ИФРА-М”, 1999. – 488 с. – С. 382, 386.
  12. Нечитайленко А.А. Основы теории права: Учебное пособие. – Харьков: Фирма «Консум», 1998. – С. 279; 290.
  13. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Курс лекций. – 2-е изд., доп. – М.: Манускрипт, 1996. – С. 125.
  14. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Право: Українська правнича фундація, 1996.
  15. Права человека: Учебник для вузов / Т. А. Васильева, В.А. Карташкин, Н. С. Колесова и др., Е. А. Лукашева (отв. ред.); Комиссия по правам человека при Президенте РФ, Институт государства и права РАН. – М.: Норма: Издательская группа НОРМА – ИНФРА # М, 2000. – 573 с. – С. 151, 152.